

УДК 159.7

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Антоніна Ваврик

*Львівський національний університет Імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, filos@franko.lviv.ua*

Основою особистісного підходу в початковій школі є врахування індивідуально-типологічних особливостей молодших школярів, оптимального ритму й темпу їх діяльності, забезпечення атмосфери психологічного комфорту, виявлення і розвитку потенційних можливостей та індивідуальних нахилів дитини, надання дітям достатнього рівня свободи як передумови формування пізнавальної та соціальної самостійності, гармонійного розвитку особистості.

Ключові слова: особистісний підхід у навчанні, початкова школа, молодший шкільний вік

Пріоритетним принципом розвитку системи освіти, згідно з Державною національною програмою “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) та Законом України “Про освіту”, є гуманізація і демократизація, а провідним стратегічним завданням освітніх реформ – забезпечення всебічного розвитку особистості, її фізичного і психологічного здоров’я як найвищої цінності суспільства. Особливо актуально проблема особистісно-орієнтованого навчання постає у початковій школі з огляду на те, що саме цей період шкільного життя й життя дитини загалом є визначальним як щодо навчання, успішності та засвоєння знань, так і для особистісного становлення.

У вітчизняній психології та педагогіці проблемі реформування початкової школи, розробці й впровадженню психолого-педагогічних програм приділяють значну увагу. Максименко С. розвинув гуманістично спрямовану теорію Г.С.Костюка щодо особистісного розвитку в контексті “Особистість і учіння”. Психологічні основи впровадження гуманістичних підходів в освітній процес вивчає Г.О.Балл. Як оптимальні щодо індивідуалізації навчально-виховного процесу в сучасній українській школі розглядаються особистісно-соціально-діяльнісний підхід (О.В.Барабаншиков, М.Ф.Феденко), діяльнісно-особистісний підхід (В.І.Андреев), особистісно-діяльнісний підхід (І.О.Зимня), системний особистісно-діяльнісний підхід

(Л.М.Деркач), індивідуально-особистісний підхід (О.Я.Савченко), особистісний підхід (В.В.Рибалка), модульно-розвивальні системи (О.Є.Гуменюк), вплив гуманістично орієнтованого навчання на психічні стани учнів (В.М.Красновський). Досліджувалися й вивчалися окремі аспекти психолого-педагогічного процесу початкової школи: становлення системи психолого-педагогічної підготовки вчителів початкової школи України в 90-х роках ХХ ст. (Ю.І.Соловйов) та її сьогоденні досягнення та проблеми (Л.О.Хомич), питання морального виховання молодших школярів (О.В.Матвієнко, Л.М.Степаненко), особливості корекції відхилень у поведінці учнів молодшого шкільного віку (Г.В.Товканець), психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів (В.В.Волошин), інтелектуальний розвиток молодших школярів (О.В.Скрипченко), особливості та шляхи подолання ранньої шкільної дезадаптації (Л.В.Дзюбко) та особистісної тривожності у дітей молодшого шкільного віку (С.О.Ставицька).

Особистісний підхід розглядають як провідний психолого-педагогічний принцип та методологічний інструментарій для забезпечення глибокого та цілісного розуміння, пізнання особистості дитини і на цій основі – її гармонійного розвитку та ефективного навчання [1]. Доцільність і необхідність особистісного підходу не викликає сумнівів, однак реальні можливості його впровадження, розробка психолого-педагогічних рекомендацій та програм ще далекі від досконалості.

Особистісний підхід у навчанні молодших школярів спрямований передусім на виконання таких завдань: забезпечення адаптації школярів до нових соціальних умов навчання в школі; врахування індивідуально-типологічних особливостей дітей у процесі організації та проведення навчально-виховного процесу; цілеспрямований вплив на формування індивідуальності дитини, її психологічного здоров'я; забезпечення максимального розвитку здібностей і нахилів школярів. Успішність впровадження особистісного підходу є запорукою формування у школярів мотивації до навчання, індивідуальних конструктивних навчальних стратегій, ефективності засвоєння навчальної програми, профілактики психічних розладів, а значить — формування інтелектуального потенціалу держави [2].

Теоретичні витоки цього підходу відшукуємо у феноменологічній теорії К.Роджерса, гуманістичній теорії особистості А.Маслоу, соціально-когнітивній теорії А.Бандури, диспозиційних теоріях особистості Г.Олпорта, Р.Кеттела, Г.Айзенка, гуманістичній спадщина Г.С.Костюка [3]. Розглядаючи проблему співвідношення навчання й розвитку, Г.С. Костюк підкреслює, що керувати розвитком дитини можна лише у випадку трансформації зовнішніх стимулів у внутрішні. Розвиток дитини він розглядає “як саморух” [4].

Особистісна спрямованість навчально-виховного процесу спонукає до морального саморозвитку учнів та самовдосконалення педагогів.

Психодіагностичний компонент особистісного підходу в навчанні полягає у розробці методичних підходів у вивченні індивідуально-психологічних особливостей і провідних тенденцій особистості: базових властивостей, рис характеру, реалізації соціальних установок, індивідуально-особистісних особливостей мотиваційної, емоційної, когнітивної сфери та комунікативних здібностей [5]. Застосовуючи індивідуальний підхід у початковій школі, педагоги повинні враховувати психологічні особливості цього вікового періоду; особливості сімейного виховання та соціального оточення, в якому живе дитина; історію розвитку дитини протягом дошкільного періоду; особливості поведінки дитини у стосунках з однолітками, однокласниками, вчителями, батьками.

Початок систематичного навчання є важливим етапом у житті дитини й супроводжується корінними змінами її звичного способу життя й діяльності. Дитина потребує адаптації до нового стилю життя. Різке зниження рухової активності, нова соціальна ситуація з вимогами дотримуватися дисципліни та певних виконавчих дій, відсутність навичок самостійної роботи, емоційні, психологічні та розумові навантаження є потужними стрес-чинниками перших днів навчання у школі. Від 20% до 56% учнів початкових класів відчують психологічні труднощі в пристосуванні до шкільного життя. Певні вікові психологічні особливості молодших школярів (безпосередність сприйняття зовнішнього світу, підвищена емоційна чутливість і обмеженість форм адаптивних реакцій на впливи, високий рівень наслідування та емоційного навіювання, залежність від оцінок дорослих) визначають специфічні проблеми адаптації [6]. Для подолання проблем адаптації потрібно створити комфортні психофізіологічні умови, атмосферу доброзичливості, щоб дитина відчувала захищеність, незалежно від досягнень у навчанні, поглибити взаємну довіру, запобігти надмірній напрузі та особистісній тривожності, яка впливає на продуктивність навчання. Успішність адаптації першокласників залежить як від психофізіологічних індивідуально-типологічних відмінностей, так і від досвіду соціальних стосунків. Індивідуальний підхід на перших етапах шкільного життя є вкрай необхідною допомогою у подоланні перешкод, підтримкою впевненості дитини у власних силах, інтересу до навчання й бажання вчитися, передумовою успішності засвоєння навчального матеріалу та профілактики формування тривожності [7].

Індивідуально-типологічні відмінності учнів молодших класів внаслідок недостатньої вольової регуляції зумовлюють необхідність визначення і врахування оптимуму індивідуального ритму діяльності кожної

дитини. Окрім того, існує різниця у віці дітей, які навчаються у першому класі. Вважається, що в одному класі навчаються семи - або шестилітки, фактично ж різниця у віці дітей може становити навіть більше року (оскільки, одна дитина пішла до школи, скажімо, в шість років і два місяці, а інша – в сім з половиною років). У шість-сім років така різниця відчутна внаслідок суттєвих вікових відмінностей. Індивідуальний ритм навчання щодо планування періодів активної діяльності й відпочинку та здатності швидше-чи повільніше “схоплювати” матеріал у молодшій школі визначатиме рівень засвоєння навчальної програми, психологічної та фізичної напруги, втомлюваності, задоволення навчальним процесом, задоволення власною діяльністю та успішністю, що водночас буде або позитивним (за умови індивідуалізації темпу і ритму навчального процесу) або ж негативним (при невідповідності ритму й темпу індивідуально-типологічним особливостям) чинником. Проблема полягає також і в тому, що індивідуальний ритм та темп необхідно забезпечити водночас для 30 молодших школярів. З огляду на це виникає необхідність розробки практичних рекомендацій для вчителів початкової школи, які б враховували індивідуальні особливості учнів у реальному навчальному процесі.

Забезпечення індивідуального підходу передбачає вивчення та врахування оптимальних для кожного учня способів заохочення до навчання. Оцінювання спрямоване стимулювати навчання, формувати упевненість у власних силах, підбадьорювати [8]. Врахувати індивідуально-типологічні особливості молодших школярів, оптимальний ритм і темп їх діяльності, забезпечити атмосферу психологічного комфорту, виявлення і розвитку потенційних можливостей та індивідуальних нахилів дитини, надати дітям достатній рівень свободи як передумови формування пізнавальної та соціальної самостійності – завданням особистісного підходу в початковій школі.

Впровадження психолого-педагогічних програм особистісного підходу потребують комплексних досліджень та діагностичних рекомендацій, які б враховували індивідуальні особливості школярів.

-
1. *Рибалка В.* Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників. Автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.07. К., 1998.
 2. *Волошина В.* Психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів: Дисерт. канд. психол. наук: 19.00.07. К., 1999.
 3. *Дригус М.* Гуманістична спадщина Г.С. Костюка: особистісний підхід до розвитку школяра // Психологія на перетині тисячоліть: Зб. наук. Праць. К., 1998, Т.1. С.446-450.

4. Костюк Г. Про роль спадковості, середовища і вихованн в психічному розуитку дитини // Навчально-виховний процес і психічний розвиток сообистості. К.: Рад. Шк.,1989. С.98-133.
5. Собчик Л. Введение в психологию индивидуальности. М., 1998.
6. Дзюбко Л. Психологічні особливості ранньої шкільної дезадаптації і шляхи її подолання: Автореферат дис-ї канд.псих.наук: 10.00.07. К., 2000.
7. Ставицька С. Психолого-педагогічні умови подолання особистісної тривожності у дітей молодшого віку: Автореферат дис-ї канд.псих.наук: 19.00.07. К.,1999.
8. Бориславська Н. Роль вчителя у здійсненн індивідуального підходу у навчанні // Психологія на перетині тисячоліть: Зб. Наук. Праць. К.,1998, Т.1. С.165-168.

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF PERSONALITY APPROACH AT ELEMENTARY SCHOOL

Antonina Vavryk

*Ivan Franko National University of Lviv Universytetska St., 1 79000 Lviv
Ukraine filos@franko.lviv.ua*

Necessary conditions and obligatory components of personality approach at elementary school are consideration of individually-typological characteristics of younger schoolboys, optimum rhythm and tempo of their activity, guaranteeing theatmosphere of psychological comfort, analysis and development of potential possibilities and individual leanings, assignment to children of the necessary level of freedoms as forming precondition of cognitive and social independence and harmonic personality development.

Key words: personality approach, elementary school, educational psychology.

• *Стаття надійшла до редколегії 10.2001*

Прийнята до друку 15.10.2001